

*В. В. Кисіль*

## **«Літературний ярмарок» як об'єкт пародіювання (на матеріалі пародій Едварда Стріхи)**

---

Бурхливі зміни, що відбулися в Україні після Першої світової війни, революції, Громадянської війни, зумовили модернізацію української нації, зростання промислових міст, а відповідно появу національної урбаністичної культури. Уперше бурхливо диференціювалися окремі мистецькі напрями, групи, школи [15:170]. Почали з'являтися національні видавництва, якісні періодичні видання. Дослідженню літературно-художніх журналів цього періоду і присвячено нашу статтю, зокрема розглядові «Літературного ярмарку», заснованого в 1928 р. як продовження «Гар-

ту» і «ВАПЛІТЕ». «Літературний ярмарок» став важливим складником літературного процесу 1920-х рр. в Україні.

Цікавою є історія появи «Літературного ярмарку». Після того як 28 січня 1928 р., влада конфіскувала вже надруковане шосте число літературно-художнього двомісячника «ВАПЛІТЕ» «через уміщення другого уривка з «Вальдшнепів» Хвильового», ВАПЛІТЕ змушена була «самоліквідуватися» [20:147], а М. Хвильовий написати покайного листа. Та незважаючи на цензурні утиски, «б. ваплітяни», як їх називали у пресі, продовжували

свою діяльність. Уже через тиждень після каяття Хвильовий у листі до А. Любченка писав: «Горіння «бувших» мене страшенно радує... За всяку ціну ми мусимо вивести нашу літературу на широку європейську арену. Словом, треба мужатись – наше «впереді»... Вмерла Вільна Академія Пролетарської Літератури – хай живе Державна Літературна Академія» [19:884]. Наслідком цього і стала поява журналу «Літературний ярмарок» у грудні 1928 р., видання, яке М. Неврлий вважав «альманахом-місячником, що ... завершував собою бурхливу добу українського відродження в 20-х роках» [12:7].

Ю. Смолич, згадуючи про це, зазначив: «Ідея утворення журналу-альманаху «Літературний ярмарок» належала Майку Йогансену. Та тільки підхопив її гарячий та беручий до всього гострого й сенсаційного Микола Хвильовий. Однак, щоб залишитися неначе осторонь, – щоб не скомпрометувати своєю особою новий журнал та саму нову ідею «вільної організації літературного процесу», Хвильовий... пустив попереду Куліша» [16:124]. Стосовно самої назви видання, то й тут можна звернутися до спогадів Ю. Смолича, який писав: «Літературним ярмарком» прозвано, власне, спочатку відтинок Сумської вулиці від кафе «Пок» і Театральної площі, де обабіч бульвару розташувалися редакції газет і журналів, – аж до площі Мירוносицької, де містилося тоді ДВОУ» [16:123]. Тобто назва була доволі символічною і мала підтверджувати позагруповість альманаху, відкритість його для всіх митців.

За Ю. Шерехом, альманах продовжив полеміку з ВУСППом та шукав нові форми організації українського мистецтва [20:148]. На це вказувало вже перше число журналу, позначене № 131 і надруковане тиражем 5000 примірників. У вступній статті «До книги сто тридцять першої» ярмарком, як назвала себе редакція, так пояснював цю нумерацію: «Грудень 1928 р. 12×10+11» [4:9]. Тобто проходила лінія до 1917 р. (десять років по дванадцять чисел плюс одинадцять номерів у 1928 р.) – початку процесу відродження української культури. Помітили цю лінію й офіційні кола, що пізніше знайшло відбиток у статті про українську літературу в «Літературній енциклопедії» (1939), коли вже ані самого М. Хвильового, ані більшості його соратників не було в живих: «Поширивши свій тимчасовий вплив на ряд письменників, що почали переходити на бік радянської влади чи вже стояли на радянських позиціях, група Хвильового після розпуску своєї літературної організації («Вапліте», 1927) продов-

жувала свою розкладаючу діяльність у замаскованих формах (алегорії, езопова мова), у своїх начебто «поза групових» журналах «Літературний ярмарок» (1929), «Літфронт» (1930)» [3:824].

Друкуючи в журналі тільки мистецькі твори, ярмарком вміщував «ніби жартівливі коментарі до цих творів, написані в формі балаканини про все і ні про що» [12:10]. Перші два номери альманаху були оформлені ярмаркомом, що свої зауваження чи коментарі подавав у формі інтермедій або резолюцій. При цьому діючими особами інтермедій, а одночасно і коментаторами вміщуваних творів, були досить своєрідні персонажі – Чортик Зануда (європейськи костюмований), Циган з батіжком, Золотий півник у синій свиті наопашки, які висловлювалися з приводу суспільно-політичних проблем, даючи їм відповідну оцінку.

З огляду на те, що альманах декларувався як позагруповий, вже у другому його номері ярмарком повідомив, що «інтермедійно-драматичне оформлення «Літературного ярмарку» взяли на себе вчені та письменники, по праву відомі всьому культурному світу» [5:3]. А у тексті 132-ої книги зазначено, що ярмарком «попрохав одного із 697 членів своєї редакційної колегії написати інтермедію» до чергового числа альманаху [5:121]. Отже, вже сама особа того, хто робив оформлення, була знаковою і мала давати уявлення про погляди редакції, а загальне число членів редакційної колегії мала засвідчувати масовість мистецького угруповання, що склалося навколо «Літературного ярмарку». Тому, в першу чергу, необхідно звернути увагу на сам «Літературний ярмарок», кожне число якого ярмарком називав книгою. Тобто редакція вказувала на те, що всі твори, розміщені в часописі, становили єдине ціле, об'єднане на засадах близьких чи однакових поглядів на шляхи розвитку українського мистецтва.

До участі в альманасі залучалися не тільки письменники й поети, але і художники. Серед останніх слід назвати А. Петрицького, В. Меллера, І. Падалку, М. Самокиша.

Першим, кому доручили оформлення книги «Літературного ярмарку», став М. Йогансен, який написав інтермедії до 133-ї книжки альманаху [6]. Після цього журнал оформляли Л. Чернов (кн. 134) [7], В. Юринець (кн. 135) [8], Остап Вишня (кн. 136) [9], В. Підмогильний (кн. 137) [10]. Імена митців, що брали участь у підготовці чергового числа розміщувалися на титульній сторінці альманаху.

Честі оформити 138-му книгу альманаху [11] удостоївся Едвард Стріха, що на той час скандально уславився участю в «Новій генерації» М. Семенка та став знаковою фігурою в літературному житті кінця 20-х рр. ХХ ст. Як пізніше писав сам Едвард Стріха в «Автоекзекуції», «ярмарком, добре вже поінформований про характер моєї літературної діяльності, знав, що я буду робити це оформлення в пародійному плані, і тому, визнаючи за пародійним жанром право на існування, ретельно подбав, щоб ця пародійність не пошкодила тому напрямкові, який обслуговував альманах, і не виходила за межі літературної пристойності» [17:89]. Під ім'ям *Едварда Стріхи* ховався Кость Степанович Буревій.

Дотримуючись традицій, закладених попередніми оформлювачами, Едвард Стріха мав поєднати інтермедіями твори М. Йогансена, М. Самокиша, П. Коломійця, В. Поліщука, В. Сосюри, О. Влизька, К. Герасименка, В. Гжицького, Хаїма Гільдіна й самого К. Буревія в єдине ціле. При цьому Едвард Стріха виявив неабияку художню майстерність і гнучкість, дотримуючись характерного для журналу рекламного тону.

Зважаючи на те, що інтермедії Едварда Стріхи були вміщені поміж творами інших авторів як їх доповнення чи пояснення, особливий інтерес становить композиція художнього оформлення. За структурою вона складалася з семи епізодів, об'єднаних спільною сюжетною лінією. К. Буревій виходив з настанови, що за підписом *Едварда Стріхи* повинні з'являтися тільки пародії, причому в самих пародійованих виданнях. Автор мав подбати, аби композиція художнього оформлення і кожен її елемент, зокрема, мали відповідати цій zasadі. На нашу думку, саме структура альманаху стала об'єктом пародіювання К. Буревія. У зв'язку з цим пародистові необхідно було враховувати специфіку альманаху, адже однією з умов «Літературного ярмарку» було роз'яснення і рекламування друкованих у ньому художніх творів, більш того, Едвард Стріха мав пропагувати і погляди митців, очолюваних М. Кулішем і М. Хвильовим, та давати оцінку важливим явищам у культурному й суспільному житті України.

У зв'язку з тим, що в «Літературному ярмарку» друкувалися різножанрові твори багатьох авторів, Едвард Стріха в кожній інтермедії мав можливість висловлюватися стосовно тих чи інших проблем не тільки української культури, але й самого суспільного ладу в Україні.

За структурою художнє оформлення 138 книги складалося з восьми частин: «Біографії Едварда Стріхи, автора інтермедій 138 книги “Літературного ярмарку”, укладеної Костем Буревієм», передмови «До книги сто тридцять восьмої», «Інтермедії першої», «Спеціально-музичної інтерлюдії», «Монологу Едварда Стріхи», «Моменту кульмінаційного напруження», «Промови прокурора», «Епілогу» та «Одвертого листа до „Нової генерації“, М. Семенка й інших хутористів» [11]. У відповідності до формату альманаху та зважаючи на необхідність коментування вміщених у ньому художніх матеріалів Едвардові Стрісі вдалося виступити з цілком завершеним твором.

Важливим композиційним елементом художнього оформлення є «Біографія Едварда Стріхи». Зважаючи на настанову ярмаркому починати кожне число автобіографією особи оформлювача, К. Буревій і уклав біографію Едварда Стріхи. Необхідно зупинитися на її назві та особі упорядника. Виникає питання: чому К. Буревій подав біографію, а не автобіографію? На наш погляд, це питання є принциповим, зважаючи на те, що автори, які оформлювали альманах, уміщували як автобіографії, так і біографії. Так, скажімо, оформлюючи 133 книгу, М. Йогансен уклав автобіографію [6:3], а вже в 134 числі, яке оформлював Л. Чернов, була вміщена «Автобіографія Леоніда Чернова – автора інтермедій, писана рукою Валер'яна Поліщука» [7:1]. Тобто по суті це вже була біографія. У 136 книзі, автором інтермедій якої був Остап Вишня, зустрічаємо на місці автобіографії, як зазначено у змісті, статтю І. Сенченка «До біографії Остапа Вишні, автора інтермедій 136-ї книги “Літературного ярмарку”» [9:1].

Це ще більше підсилювалося тим, що попередні числа «Літературного ярмарку» оформлювалися письменниками, добре відомими читачам і щодо реальності яких не виникало сумнівів. На реальність існування Едварда Стріхи вказував і той факт, що на титульній сторінці альманаху серед інших був підпис як Едварда Стріхи, так і К. Буревія.

Крім «Одвертого листа до “Нової Генерації”, М. Семенка й інших хутористів» всі твори, підписані іменем Едварда Стріхи, були пов'язані між собою спільним сюжетом. Цим художнє оформлення 138-ї книги альманаху якісно відрізнялось від попередніх, оскільки тільки Едвард Стріха об'єднав в одне ціле всі інтермедії, що мали служити своєрідним художнім обрамленням мистецьких творів, уміщуваних у цьому числі «Літературного ярмарку». Таким чином, К. Буревій подав значний

за обсягом твір Едварда Стріхи, дотримуючись як власної засади публікувати свої твори в пародійованих виданнях, так і настанови ярмаркому давати в інтермедіях оцінку художнім творам, друкованим в альманасі.

Обрамленням служила рубрика «До книги сто тридцять восьмої», що була традиційною для альманаху. Під цією рубрикою автори вміщували своєрідні передмови до оформлення. Так, Остап Вишня у передмові до 136-ї книги розмірковував про проблеми колективізації та порівнював написання М. Кулішем «Мини Мазала» з винаходом Т. Едісоном фонографа [9:1]. К. Буревій, наслідуючи традиції, у передмові подав уривки з телеграм, що нібито надійшли як відгуки на анонс про оформлення Едвардом Стріхою «Літературного ярмарку». Як зазначено було в альманасі, «усіх телеграм надійшло 1847» [18:135]. Зважаючи на таку кількість начебто надісланих телеграм, увазі читачів було запропоновано «дев'ять зразків», які вибрали, «заплющивши очі».

Імена авторів були для читача символічними і репрезентували не тільки весь мистецький спектр української культури, але й представляли певні соціальні типи, визначаючи союзників і супротивників ярмаркому. Зокрема, телеграми були підписані М. Рудерманом, Ф. Якубовським, А. Пановим, І. Кириленком, П. Тичиною, редакцією «Універсального журналу». Поряд з іменами цілком реальних і добре відомих діячів літератури були вміщені телеграми, що їх авторами, за твердженням ярмаркому, були «комсомолец Мазайло-Квач» і «Рина Мазеніна», [18:135]. Зіставляючи реальних людей з літературними персонажами, пародист доводив, що він такий само реальний митець, як і персонажі М. Куліша, а відгуки про його твори І. Кириленка, П. Тичини, М. Рудермана свідчили про автентичність поезій Едварда Стріхи. Містифікуючи таким чином читачів, Едвард Стріха знову активізував у їхній пам'яті статті про власні твори, що друкувалися в «Молодняку», «Плузі», «Критиці», доводячи реальність свого існування.

К. Буревій немовито намагається передбачити реакцію критики на його писання в «Літературному ярмарку». Подібний прийом використав Л. Чернов, коли в «Останньому слові» подав такі рядки: *«Читаючи ці інтермедії, мимоволі думаси: “яка тифозна курка тремтливою лапою дряпала ці рядки?/ Пакт Келлога – поза авторовою увагою./ Про підготовку до весняної сівби автор забув. Тракторизації він не помітив./ Про міжна-*

*родне жіноче свято навіть не згадав./ Головокрутні успіхи науки й техніки для нього не існують./ Ось до чого можуть призвести легковажність, зарозумілість, вузькість обрії»* [7:222].

Та якщо Л. Чернов умістив цей текст як підсумок, то К. Буревій подав відгуки на творчість Едварда Стріхи перед інтермедіями, налаштувавши читача на відповідний лад. Особливу роль відіграв той факт, що сам тон і характер критичних зауважень залежав від того, як ставився автор телеграми до угруповання М. Хвильового. Негативними є відгуки молодняківця М. Рудермана, представника марксистської критики Ф. Якубовського, телеграма ж, начебто підписана плужанином І. Кириленком, скидалася більше на лайку: «Що? Едвард Стріха? Заткніться» [18:135]. Таким чином, пародист наслідував тон полемічних статей, якими обмінювалися учасники літературної дискусії 1925–1928 рр.

У телеграмі «комсомолец Мазайло-Квач» застерігає: неологізмів Едварда Стріхи «у Грінченковому словнику немає» [18:134]. На думку Ю. Шереха, «телеграма Мазайла-Квача – пародія на українських мовознавців 20-х років» [21:236]. Видатний лінгвіст вважав, що українська мова мусить розвиватися разом з життям, і виступав проти явища «пуризму». Таким чином, у поданих телеграмах відбувалося самовикриття противників «Літературного ярмарку».

Союзники групи М. Хвильового представлені редакцією «Універсального журналу» та П. Тичиною. Щоправда, провідники «Літературного ярмарку», М. Куліш і М. Хвильовий, зустріли появу «Ужа» вороже, як «ослаблення всього кола «літармарчан», підривом ідеї «безорганізаційної організації» літературного процесу, проривом у противуспівському фронті» [16:126].

У дев'ятьох телеграмах, різних за змістом і за ставленням до Едварда Стріхи, пародист відтворив усі погляди, які існували в українському суспільстві на розвиток мистецтва. При цьому він намагався знайти власне місце в українській культурі, визначаючи в якості орієнтирів творчість П. Тичини й Остапа Вишні.

Дотримуючись засади друкувати пародії в періодиці пародійованих угруповань, К. Буревій зробив закид М. Хвильовому, який високо цинив посередні твори О. Досвітнього, зокрема роман «Американці», що відзначався оголеною публіцистичністю і схематизмом характерів. Про це йдеться в афоризмах Едварда Стріхи, або, як він називав у «Літературному ярмарку», істинах: «Коли хочеш,

щоб тебе похвалив Хвильовий, пиши про американців» [18:157].

Не обійшов Едвард Стріха увагою й інших членів ярмаркому: «Остап Вишня – любить вишні, а Епик – епос», «Панч – панує», «Сенченко – Іван Семенович» [18:157]. І. Сенченко був «Іван Юхимович», але молоді автори часто помилялися, спокушувані першим «Се» у його прізвищі. Цю ситуацію й висміював К. Буревій.

Поява 138-ої книги «Літературного ярмарку», як і попередніх, була зустрінута марксистською критикою вороже. Передусім звернімо увагу на статтю М. Новицького «На ярмарку», яка друкувалася спочатку в кількох числах додатку до газети «Вісті ВУЦВК» – «Література і мистецтво», і до містила офіційну точку зору. М. Новицький і раніше висловлював критичні зауваження про К. Буревія, щоправда, оцінюючи його упорядницьку роботу [14]. Пізніше ця праця з'явилася окремою книжкою у видавництві «Гарт» у 1930 р. [13].

Схожими є й зауваження, висловлені С. Антоноюком у статті «Нотатки з приводу» [1:179]. Дорікнучи М. Самокишеві за відсу-

тність показу «соціального ества запорожців та класової боротьби серед них», критик запрошує читачів: «От давайте краще послухаємо чергового катеринщика, або, правильніше, конференсьє Ярмарку Буревія, Генія і Едварда Стріху» [3:179]. Одночасно з цим критик дорікає вже К. Буревієві, що той під час літературної дискусії 1925–1928 рр. закликав орієнтуватися на Москву [3:179].

Не залишилася осторонь і «Нова генерація», яку раніше Едвардові Стрісі вдалося довгий час містфікувати, умістивши з цього приводу коментар із промовистою назвою «Живий «курилка» [2:32].

Створивши художнє обрамлення до творів, друкованих у 138-му числі «Літературного ярмарку», К. Буревій умістив пародії Едварда Стріхи, написані у формі інтермедій, інтерлюдій, афоризмів, розширивши жанрово власний доробок. Уперше всі інтермедії альманаху були об'єднані єдиною сюжетною лінією, чого ніхто з попередніх оформлювачів не робив. Костю Буревію вдалося узагальнити типові риси «Літературного ярмарку» як періодичного видання і вдало використати при створенні пародій.

## Література

1. Антоноук С. Нотатки з приводу... // Гарт. – 1929. – № 10. – С. 178–184. 2. *Иполит Т.* Живий «курилка» // Нова генерація. – 1929. – № 7. – С. 32. 3. Літературная енциклопедия: В 11 т. – М., 1931. – Т. 11. – 824 с. 4. Літературний ярмарок. – 1928. – Кн. 1. 5. Літературний ярмарок. – 1929. – Кн. 2. 6. Літературний ярмарок. – 1929. – Кн. 3. 7. Літературний ярмарок. – 1929. – Кн. 4. 8. Літературний ярмарок. – 1929. – Кн. 5. 9. Літературний ярмарок. – 1929. – Кн. 6. 10. Літературний ярмарок. – 1929. – Кн. 7. 11. Літературний ярмарок. – 1929. – Кн. 8. 12. *Неврлий М.* Літературний ярмарок // Український календар. – 1968. – С. 7–11. 13. *Новицький М.* На ярмарку. – Х., 1930. 14. *Новицький М.* Твори

Тараса Шевченка. Повний збірник в двох томах // Життя і революція. – 1925. – № 6–7. – С. 124–126. 15. *Павличко С.* Дискурс модернізму в українській літературі: Монографія. – К., 1997. 16. *Смолич Ю.* Твори: У 8 т. – К., 1981. – Т. 7. 17. *Стріха Е.* Автоекзекуція // Критика. – 1930. – № 5. – С. 79–94. 18. *Стріха Е.* Пародези. Зозендропія. Автоекзекуція. – Нью-Йорк, 1955. 19. *Хвильовий М.* Твори: У 2 т. – К.: Дніпро, 1990. – Т. 2. 20. *Шерех Ю.* Пороги і запоріжжя. Література. Мистецтво. Ідеології: В 3 т. – Х, 1998. – Т. 2. 21. *Шерех Ю.* Примітки // Стріха Е. Пародези. Зозендропія. Автоекзекуція. – Нью-Йорк, 1955. – С. 21–247.

## АННОТАЦІЯ

Рассмотрено художественному оформлению Эдвардом Стрихой 138-го номера журнала «Литературный ярмарок». При оформлении журнала Стриха использует пародийные приемы. Ему удается объединить с помощью собственных пародий произведения писателей, которые печатались в номере журнала в единое целое.

## SUMMARY

This article is dedicated to the taking part of K. Bureviy in the staging of the 138-th number of "Literature fair". K. Bureviy parodied "Literature fair" and authors that were published in this journal. The text of this article also included opinions of critics on the staging of "Literature fair" by K. Bureviy.